

Dkt. Jeffrey Hudon, Akiolojia ya Kibiblia, Kipindi cha 12, Akiolojia ya Kutoka na Jangwani

© 2024 Jeffrey Hudon na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dkt. Jeffrey Houdon katika mafundisho yake kuhusu Akiolojia ya Kibiblia. Huu ni kipindi cha 12, Akiolojia ya Kutoka na Jangwani.

Mojawapo ya nyakati muhimu katika historia ya kibiblia ni Kutoka kutoka Misri kwa watu wa Kiebrania.

Na hili limekuwa mada ambayo imesomwa na kufanyiwa utafiti tangu kuzaliwa kwa usomi wa kisasa. Na tutapitia kidogo kuhusu Misri, na kisha tutaangalia baadhi ya ushahidi uliotolewa kwa ajili ya Kutoka. Na tena, Misri imegawanywa katika Misri ya Juu, ambayo ni Misri ya Kusini na Misri ya Chini.

Sasa kuna makundi mawili makubwa ya mawazo kuhusu wakati Kutoka kwa Waisraeli kulifanyika. Tutaelezea hilo baada ya muda mfupi. Lakini ni muhimu kubainisha kwamba ikiwa Kutoka kwa Waisraeli kulifanyika katika karne ya 18, wakati wa nasaba ya 18, mapema zaidi, tungesema tarehe ya mapema, mji mkuu wa Misri ulikuwa Thebes, Luxor ya kisasa, hapa chini kusini au Misri ya Juu.

Kama ilifanyika wakati wa nasaba ya 19, hasa wakati wa utawala wa Ramses II, mji mkuu wa Misri ulikuwa hapa Memphis, karibu na Delta. Kwa hivyo hiyo ndiyo miji mikuu miwili tunayoshughulika nayo. Lakini kama tunavyokumbuka hapo awali, Wamisri walijiita nchi nyeusi, ambayo tena ilipakana na Mto Nile.

Na maeneo ya magharibi na mashariki yalikuwa jangwa, na hiyo iliitwa nchi nyekundu. Na hapa kuna picha nyingine yake hapa ya Milki ya Misri. Hiyo ni wakati wa nasaba ya 18 katika kilele cha mamlaka yao.

Mchoro mzuri hapa, bila shaka, wa Musa akiokolewa na binti Farao. Na tena, unaona mchoro wa Musa katika kikapu kilichofunikwa kwa lami. Na tena, unaona taswira ya Sanduku na wokovu kupitia binti huyu kijana wa kifalme wa Misri.

Sasa, baadhi wamebishana kwamba labda ikiwa Kutoka ni tarehe ya mapema ya Kutoka, na labda kama Musa wa Tatu alikuwa Farao, binti huyu wa Farao anaweza kuwa na jina, na jina hilo huenda likawa Hatshepsut, ambaye kwa kweli alitawala kama Farao kwa muda. Kimsingi, baadhi ya wasomi wanatambua kwamba kuna uwezekano, hasa kama Musa alizaliwa karibu mwaka wa 1526, kwamba angeweza kuwa binti wa Farao na ndiye aliyemwoko Musa na hatimaye akahudumu kama mama wa kambo. Hiyo ni dhana ya kuvutia. Inavutia kukisia kuhusu hili kwa sababu

ana hekalu zuri la kuhifadhia maiti ambalo ni kivutio maarufu sana cha watalii nchini Misri.

Nilikuwepo mwezi uliopita. Unaweza kuona picha zake zikiharibiwa au picha zake zikiharibiwa baada ya utawala wake. Alidharauliwa. Na kwa nini ilikuwa hivyo? Labda kwa sababu ya uhusiano wake na Musa.

Ni nadharia ya kuvutia, lakini kwa kadiri ninavyojua, haiwezi kuthibitishwa bado. Jambo la kuvutia ninalotaka kuonyesha hapa ni kazi ya teknolojia ya hali ya juu iliyofanywa hivi karibuni kuhusu mama. Na hii ni mama wa mwanamke kijana aliyezaliwa baadaye sana, mwanzoni mwa enzi.

Urekebishaji wa uso wake ulifanywa na Chuo Kikuu cha Melbourne. Na unaona hapa, unaangalia macho na uso wa Mmisri wa kale. Hata hivyo, tahadhari hapa, huu tena ni zamu ya enzi, baadaye sana, na labda baadhi, baadhi ya damu ya Ugiriki, damu ya kigeni ndani yake, na hivyo ngozi yake nyeupe, lakini mwanamke mrembo sana ambaye, tena, anatupa wazo la jinsi Wamisri wa kale wanavyoonekana.

Sawa, kama nilivyosema hapo awali, kuna maswali mawili makuu kuhusu Kutoka ambayo akiolojia imejaribu kuyajibu. Maswali hayo mawili ni kama na lini. Kwanza kabisa, je, Kutoka kulitokea? Wasomi wengi wakosoaji kwa kawaida husema hapana.

Watasema kwamba labda vikundi vidogo vya watumwa vinaweza kuwa vilitoroka na kukimbia kutoka Misri, lakini hakuna chochote kwa kiwango kikubwa kama ilivyoandikwa katika Biblia. Kwa upande mwingine, wasomi wa Biblia wahafidhina na wataalamu wengi wa Misri wanasema ndiyo kwa kushangaza. Na hakuna, mwanzoni, lazima niseme kwamba hakuna bunduki za kuvuta sigara ambazo kwa kweli, unajua, zinathibitisha au kutoa ushahidi wenye nguvu wa Kutoka Misri.

Lakini kuna ushahidi mwingi wa kimazingira unaounga mkono simulizi la kibiblia, ingawa rekodi za Wamisri hazipo kimya. Na kwa sababu nzuri, mafarao na maafisa wa Wamisri hawangekubali hadharani tukio la aibu na uharibifu kama hilo. Kwa hivyo, inaeleweka kwamba hutapata rekodi za Wamisri ambazo, ambazo zinarekodi hili, tukio hili.

Hata hivyo, labda ushahidi wa kimazingira unaweza kujaza mapengo. Swali la pili ni lini. Wasomi wengi wanaunga mkono tarehe moja au mbili za Kutoka, tarehe ya mapema ikiwa wakati wa nasaba ya 18.

Hapo ndipo mamlaka ya Misri yalipokuwa katika kilele chake, hasa utawala wa Thutmose III. Tena, kwa msingi wa 1 Wafalme, kitabu cha Kutoka kingefanyika karibu mwaka 1445 KK. Tarehe nyingine ni tarehe ya mwisho.

Na hilo lingetokea katika nasaba ya 19, nasaba nyingine yenye nguvu ya Misri chini ya Farao Ramses II. Na hilo lingetokea karibu mwaka 1290 KK. Kuna hoja za kuunga mkono na kupinga kila moja.

Kuna tarehe nyingine ya baadaye ambayo imependekezwa hivi karibuni. Lakini hizo ndizo kambi kuu mbili. Kuna vitabu kadhaa ambavyo ninapendekeza kusoma kwa ajili ya utafiti zaidi, kuhusu hili.

Hii ni kazi iliyohaririwa na Hoffmeier, Millard na Gary Rendsburg. Rendsburg tena, anatetea tarehe ya baadaye sana ambayo sidhani kama ina uungwaji mkono mwingi, lakini anatetea hilo. Lakini huu ni mfululizo wa makala au sura zilizoandikwa na wasomi tofauti wanaoshughulikia suala hili.

Alan Millard, mmoja wa wahariri na msomi bora kutoka Uingereza, ndiye mwandishi wa kitabu hiki. Pia ninapendekeza sana kitabu cha Israel in Egypt kilichoandikwa na James Hoffmeier.

Na kuna matoleo mawili. Katika toleo la kwanza, yuko tayari zaidi kwa tarehe ya mapema. Katika toleo la pili, ana uhusiano mkubwa zaidi na tarehe ya mwisho.

Lakini anatoa ushahidi mwingi wa kimazingira unaoonyesha dhidi ya uungwaji mkono kutoka kwa hati za kale, vyanzo vya kale, data za kale zinazotetea, unajua, uhalisia wa Kutoka. Kazi bora. Tunajuaje kwamba Kutoka kulitokea kweli? Naam, ukiangalia katika Uyahudi na kuelewa Uyahudi, Kutoka ni tukio kuu la kihistoria la Wayahudi.

Na unaposherehekea Pasaka au Pasaka na familia ya Kiyahudi, huadhimishwa, huheshimiwa, hukumbukwa, na kukumbukwa tena na tena. Kwa kweli, wanawaambia watoto wao kwa njia ya sherehe sana: kumbuka, kumbuka, kumbuka. Na unapokuwa na kumbukumbu na kumbukumbu na heshima iliyozama sana kwa tukio hili, wasomi wanapaswa kusema kwamba kuna ukweli fulani hapa.

Wanapokuwa na tamasha la kidini na kila kitu kinachozunguka hili, tukio hili la kale sana, jambo fulani lilipaswa kutokea. Pili, hoja ya pili hapa ni kwamba ni vigumu sana kufikiria kwamba taifa, watu, wangebuni hadithi kama hiyo ambapo asili yao imejikita katika utumwa. Ukiangalia utamaduni wa kale wa Mashariki ya Karibu na historia ya Mashariki ya Karibu, kama ilivyokuwa wakati huo, mababu na dada zao wote walikuwa mashujaa wakubwa, wakuu, wafalme, na wafalme.

Hakuna mtu ambaye angeweza kubuni hadithi ya utumwa kama asili ya watu wao. Kwa hivyo hilo linatoa ushahidi wenye nguvu. Simulizi la Biblia lenyewe linatoa vidokezo vingi vya safari ya Wamisri yenye asili ya Wamisri kwa watu wa Israeli.

Majina kama vile Musa, Hofni, na Finehasi ni ya Kimisri waziwazi, na majina ya mahali katika Kutoka, kama vile Pitoni na Ramses, yalikuwa miji inayojulikana huko Misri. Kwa hivyo kuna uhusiano fulani hapo, na tulitaja baadhi ya hayo hapo awali.

Mapigo 10, mengi kati ya mapigo 10, na tutayaelezea baadaye, dhidi ya Farao yalikuwa ni mabishano dhidi ya miungu ya Misri. Na haya yalionyesha moja baada ya nyingine kutokuwa na uwezo wao mbele za Yahweh. Na tena, tutaelezea hilo baada ya dakika moja tu.

Kama tulivyosema hapo awali, ukimya wa maandishi ya Misri unaeleweka kabisa, kwani hakuna ufalme au himaya ya dunia kama Misri ambayo ingeandika tukio la aibu na uharibifu kama hilo. Tayari tumemwona Akhenaten, farao mzushi wa imani ya Mungu mmoja. Tena, huyu ni farao wa nasaba ya 18.

Alimwabudu Aten, mungu wa jua, na akajenga mji mkuu mpya kabisa, akiacha mji mkuu huko Karnak au Luxor. Bila shaka, wasomi wamehoji kama dini yake mpya ilikuwa ni marekebisho ya baadhi ya vipengele vya dini ya Kiebrania ya Mungu mmoja. Sadfa hiyo inashangaza kwa sababu ya mpangilio wa matukio, ikiwa ilikuwa tarehe ya mapema ya Kutoka. Sawa, kama unavyokumbuka, kulikuwa na mapigo 10 dhidi ya Wamisri.

Ya kwanza ilikuwa maji kwa damu. Kuna, tena, mungu wa Nile. Na haya, tena, yanapingwa; kwa sababu hii, damu ya uhai, kwa kusema, ya Misri inakuwa damu yenyewe.

Pia kuna uhusiano fulani wa Wamisri hapo na simulizi za Wamisri. Makundi ya vyura, tena, mungu wa Wamisri, makundi ya nzi, ng'ombe, na kadhalika. Mengi ya haya, tena, ni miungu au miungu ya Wamisri ambayo imedhalilishwa kwa sababu ya kutokuwa na nguvu dhidi ya Yahweh, au mungu wa Musa.

Kifo cha mzaliwa wa kwanza, bila shaka, pigo la 10. Farao mwenyewe anadhihakiwa, kwa sababu Farao, tena, ni mungu, lakini bado mwanawe mwenyewe anakufa. Kwa hivyo, haya yote yamekamilika, au mengi yake yamekamilika, kama mabishano.

Sasa, Nahum Sarna alikuwa msomi wa Kiebrania, na aliandika kitabu bora kinachoitwa Kuchunguza Kutoka. Pia anatoa maelezo ya asili kwa baadhi ya mapigo haya, na kama unaweza kuyakubali au la au kuchagua kuyakubali. Kuna bahati mbaya za kuvutia hapa.

Kwa mfano, maji hadi damu, anasema kwamba mvua kubwa nchini Ethiopia ilisababisha mafuriko. Na hivyo, udongo mwekundu uliokuwa kusini ulichanganywa na maji ya Nile na kuupa rangi nyekundu. Na kisha, bila shaka, anashuka na kutoa hoja za jinsi matukio haya yangeweza kutokea kiasili.

Isipokuwa zile za mwisho, hilo lilikuwa tukio la ajabu. Sawa, tutaangalia tarehe mbili za Kutoka, shule mbili kuu za mawazo, na ushahidi wa tarehe ya mapema, tena, karibu 1445 KK. Jambo la kwanza ni kwamba inaendana vyema zaidi na mpangilio wa matukio wa kibiblia.

Katika safari ya miaka 430 nchini Misri. Na hivyo, tena, inakubaliana na tarehe za mfuatano wa matukio katika siku za mwanzo za Kutoka. Na hivyo, inafaa vyema katika kitabu cha Waamuzi na, bila shaka, katika 1 Wafalme.

Musa mwenyewe alikuwa na jina la nasaba ya 18. Tena, Ahmose, Thutmose, na kadhalika. Unaweza kuona uhusiano hapo.

Chaguo la kimantiki kwa mvulana aliyelelewa katika mahakama ya farao, kama vile Ahmose au Thutmose. Lakini haliwezekani sana wakati wa nasaba ya 19. Sio haiwezekani, lakini haliwezekani sana.

Thutmose III, mgombea mkuu wa farao wa mapema wa Kutoka, hakurithiwa na mwanawe mkubwa. Kwa nini? Kungeweza kuwa na sababu nyingi, lakini moja kati ya hizo inaweza kuwa kwamba alikufa katika pigo la 10. Kutokuwa na uhakika katika mfuatano wa matukio ya Misri huruhusu Thutmose au Amenhotep II kuwa farao wa Kutoka.

Thutmose III na Amenhotep II walianzisha kampeni nyingi za kijeshi hadi Kanaani na kaskazini zaidi. Thutmose alikuwa farao mwenye nguvu zaidi wa Misri katika historia. Wakati wa utawala wake, himaya ya Misri ilifurahia utawala wake mkubwa zaidi.

Na hii ni, inajaribu kumuunganisha na Kutoka kwa Mungu kwa sababu una wakala huyu wa kibinadamu mwenye nguvu zaidi, mtawala wa kibinadamu mwenye nguvu, mnyenyekevu na aliyevunjika moyo na kuonekana hana nguvu mbele ya Mungu wa watumwa wake. Unaona, unaweza kuona kejeli hapo. Katika moja ya safari zangu za awali kwenda Misri, kwa kweli nilipata kutembelea kaburi la Thutmose III.

Sasa, makaburi ya ufalme mpya yalikuwa mahali palipoitwa Bonde la Wafalme upande wa magharibi wa Mto Nile. Na ilikuwa mzingo wa vyumba. Na, bila shaka, ilikuwa imeibiwa zamani.

Kila kitu kilikuwa wazi. Bado kulikuwa na michoro mizuri na michoro ya ukuta ukutani. Lakini ilikuwa ni jengo kubwa la chini ya ardhi lililochongwa kwa mawe.

Kisha tukaenda kwenye kaburi la Mfalme Tutankhamen, Tutankhamun maarufu, ambapo kaburi lake lilipatikana likiwa halijaharibika. Lilikuwa vyumba viwili, kitu kidogo kidogo. Na bila shaka, una habari zote na vyombo vya habari kuhusu kaburi la Mfalme Tut kwa sababu hazina zilikuwepo.

Unaweza kufikiria tu. Na tulipokuwa tukitembelea kaburi la Tutankhamun, ni nini kilichokuwa hapa alipozikwa? Lazima kilikuwa utajiri wa ajabu, mabaki ya ajabu, mabaki ya Misri, na vitu vilivyokuwa vimejaa kwenye kaburi hilo, vyote vimetoweka, kwa bahati mbaya. Lakini unapovilinganisha, vyote viwili ni nasaba moja, kwa njia, tofauti sana.

Hapa kuna uchanganuzi wa mafarao wa nasaba ya 18. Na Hatshepsut, unaona, alihudumu kama mtawala na kisha peke yake. Na unaweza kuona tarehe za Thutmose hapo.

Thutmose IV na Amenhotep II. Hawa wote ni mafarao wanaoangukia katika kipindi cha jumla cha Kutoka. Na kwa njia, kuna Mfalme Tut pale mwishoni.

Huenda aliuawa. Tena, kuna uvumi mwingi kuhusu hilo. Na, bila shaka, farao mzushi, Amenhotep, au Akhenaten, badala yake, aliyemtumikia mungu wake wa Mungu mmoja, Aten.

Kwa hivyo, ikiwa Thutmose III ndiye farao wa Kutoka, tuna mama yake. Huyu hapo uso wake. Na je, uso huo uliingiliana na Musa na kukataa kuwaacha watu wa Mungu waende? Unaweza kuwa unaangalia uso wa farao ambaye alikuwa farao wa Kutoka.

Sasa tunaelekea kwenye tarehe ya mwisho. Na tena, hii ni takriban mwaka 1290 KK. Na hiyo ni nasaba tofauti, nasaba ya 19.

Jambo la msingi ni kwamba simulizi la Yusufu linaonekana kufaa zaidi wakati wa utawala wa Hyksos huko Misri. Kutoka 1:8, wakati mfalme mpya alipoinuka juu ya Misri ambaye hakumjua Yusufu. Mfalme huyu angekuwa Ahmose.

Katika Kutoka 1.9, tena, kupanda kwa Yusufu madarakani kama waziri kunaonekana kuendana vyema na Waasia wenzake wanaotawala Misri. Hili si jambo lisilowezekana tena kwamba alihudumu hapo awali chini ya Ufalme wa Kati, lakini linaonekana kuendana vyema hapa. Miji ya Pithomu na Ramses, ambayo ni miji miwili iliyotajwa katika Kutoka, Kutoka 1.11, ni majina ya nasaba ya 19 kwa miji katika Delta ya Nile.

Na hii ndiyo miji ambayo Waisraeli walijenga. Hata hivyo, miji hii ilikuwepo pia katika nasaba ya 18 lakini chini ya majina tofauti. Na hivyo majina haya mawili yanaweza kubadilishwa kuwa majina katika maandishi ya kibiblia.

Hatimaye, mafarao wa nasaba ya 19 walitawala kutoka Memphis kaskazini, kama nilivyoonyesha kwenye ramani, ambayo inaonekana kuhusishwa na maana mbalimbali kati ya farao na Musa. Inaonekana kuhusishwa kwa karibu zaidi. Kama Musa angepaswa kwenda na kuonekana mbele ya Farao na kusema, waache watu wangu waende, na ilikuwa katika nasaba ya 18, angelazimika kusafiri hadi Memphis.

Ingebidi apande kwenye Mto Nile hadi Luxor na Karnak ili kukutana na Farao. Ilhali hapa, Memphis iko karibu sana na nchi ya Goshen, Delta ya Mto Nile, ambapo Waisraeli walikuwa, na hilo lingekuwa kazi rahisi zaidi kimantiki. Sasa, hilo halimaanishi kwamba Farao wa nasaba ya 18 hakuwa na jumba karibu na nchi ya Goshen.

Hakika walifanya hivyo, nina uhakika, lakini inaonekana inafaa kidogo kwa muktadha wa nasaba ya 19. Mafarao wa nasaba ya 19 wameorodheshwa hapa, na ni wazi kwamba, farao anayeonekana kuwa na uwezekano mkubwa ni Ramses II. Sasa, mpangilio wa matukio hapa haulingani.

Ninatumia mpangilio wa matukio wa juu na wa chini, kwa hivyo naomba radhi kwa hilo. Lakini kwa Kutoka mwaka wa 1290, pamoja na mpangilio wa matukio wa juu, Ramses angetawala mapema. Pia tuna mama wa Ramses II, ambaye aliishi hadi miaka yake ya 90.

Bado unaweza kuona nywele zake kichwani mwake. Alikuwa mjenzi wa ajabu. Sehemu kubwa ya ujenzi mkubwa unaouona ambao umesalia kutoka Misri ya kale, nje ya piramidi na vitu vingine, ni matokeo ya utawala wake.

Kiasi kikubwa cha kazi kubwa kilifanywa wakati wa utawala wake, na alikuwa farao mwenye nguvu sana. Hapa kunavutia, sio lazima iwe na uhusiano na Kutoka kwa Mungu, lakini huyu ni mama wa Malkia Tai. Na angalia, bado ana nywele kichwani mwake hapo.

Kifua chake kilikuwa kimepasuka, na viungo vyake viliondolewa. Uhifadhi wa ajabu ambao waliweza kufanya walipoandaa miili kwa ajili ya mazishi wakati huo. Sasa, kila kitu kuhusu Kutoka, njia, wakati, kila kitu kiko wazi kwa maswali.

Kama nilivyosema hapo awali, na nitaelezea kidogo sasa, wasomi wanafanya mikutano na mikutano na kubishana huku na huko kuhusu ni nani alikuwa Farao wa Kutoka, njia ya Kutoka ilikuwa ipi, na wapi hasa Bahari ya Matete au Yam Suph ambayo maandishi yanataja. Haya yote ni maswali yaliyo wazi. Inavutia.

Na mara kwa mara, tunasikia ushahidi mpya au maandishi mapya au kitu ambacho kinaweza kutoa mwanga juu ya hilo. Lakini kazi nyingi imefanywa kwenye Delta ya Nile ya Mashariki, uchoraji ramani mwingi na uchunguzi, kujaribu kubaini, nambari moja, njia ya Kutoka na kupata ushahidi, ushahidi wa Nasaba ya 18 au 19 katika eneo hilo, na pia mahali ambapo kivuko kilikuwa, Yam Suph au Bahari ya Reeds ilikuwa wapi, kama Biblia inavyosema. Lakini, tena, majina mawili tuliyo nayo ni Pithomu na Ramses, na miji hii miwili, tuna uhakika kabisa wa mahali pake, na tunajua kwamba hii ilikuwa miji iliyojengwa na Waisraeli.

Sawa, picha ya kuvutia hapa, picha ya ukutani, na tutaiangalia kwa muda mfupi tu hapa. Hii, tena, ilihusishwa na Seti I, baba yake Ramses II wa awali, Nasaba ya 19, na inaonyesha, aina ya kipimo kisicho cha kweli, lakini inaonyesha Seti na jeshi lake wakirudi kutoka kampeni ya Asia, kwa maneno mengine, wakienda Kanaani na kisha kurudi Misri kupitia Rasi ya Sinai. Na, bila shaka, Seti na farasi wake na gari lake ndio watu wakuu hapa.

Nao wanafika kwenye mpaka wa Misri, ambao umetajwa katika simulizi la Kutoka, ukuta au ufuo wa Misri. Sawa, na ukuta au ufuo huo wa Misri una handaki lenye mamba na una mfululizo wa ngome na malango ya kuvuka. Hapa kuna daraja hapa, na ngome, na hapa na hapa pia kuna ngome anapovuka Sinai.

Tena, hakuna kilichofanyika ili kuongeza ukubwa, ni wazi, lakini kinashughulikia kampeni nzima au kampeni ya kurudi. Hawa ni mateka wanaomtangulia, wakirudi Misri kama mateka. Na, bila shaka, watu wote wa Misri walimkaribisha Seti na jeshi lake kama washindi, na safari hii ya ushindi inarudi Misri.

Sasa, Wabedouin au watu walioishi Sinai, Wamisri waliwaita Washasu. Kumekuwa na wasomi wanaoamini kwamba hawa Washasu kwa kweli ni jina lingine la Waisraeli waliotumikia kama watumwa huko Misri. Njia za Kutoka Misri.

Kama unavyoona, kuna tofauti nyingi. Wasomi wa Ujerumani walipendekeza hapa juu kwenye shingo ya nchi kwa sababu ya Baal Zephon. Walipata hekalu la baadaye la kipindi cha Uajemi hapa juu na wakafikiri kwamba hilo linaweza kuwa kidokezo cha mahali lilipo.

Tunajua mahali ambapo Waisraeli hawakuenda, na hiyo ndiyo njia ya nchi ya Wafilisti. Hiyo ilikuwa barabara kuu inayovuka kaskazini mwa Sinai iliyoelekea moja kwa moja hadi Kanaani. Waliepuka njia hiyo kwa sababu, kwa mfano, kulikuwa na mfululizo wa ngome za Wamisri.

Na tutaonyesha picha ya jinsi walivyoonekana. Walipitia njia hiyo, tena, labda angalau mwendo wa siku moja kati yao. Na kwa hivyo, hawakufuata njia hiyo.

Huenda walienda kusini au mahali fulani katika njia tofauti ya kusini. Na tena, hili ni tatizo lenye maswali mengi na majibu machache sana. Hapa kuna picha ya ngome hizi za Wamisri zilizojengwa kote Sinai.

Kwa kawaida zilijengwa kwenye chanzo cha maji, bwawa la kuogelea au chemchemi, au magari makubwa ya maji hapo. Na zilikuwa na vifaa na chakula, ili jeshi la Misri liweze kuvuka Sinai haraka kiasi. Hoffmeier amechimba eneo katika Delta ya Nile linaloitwa Tell el-Borg, na unaona picha hiyo ya ngome hiyo ya kawaida ya Misri kwenye jalada la ripoti yake ya mwisho.

Kama nilivyosema, Biblia inasema wazi kwamba Bwana aliwaambia Waebrania wasiende njia ya nchi ya Wafilisti, ambayo ilikuwa fupi zaidi, bali waende kusini au mahali fulani, njia nyingine tu. Na suala ni kwamba tuna ratiba. Tuna orodha ya majina ya maeneo ambayo Waisraeli walipiga kambi na kupita, lakini haya hayawezi kulinganishwa na majina ya maeneo ya Kiarabu leo kwa sababu majina yao ya kale yalisahaulika karne nyingi, labda milenia zilizopita.

Na hilo linasikitisha, lakini tunapokuwa na majina, hatuwezi kuyatumia. Tunapokuwa hatuna majina, tunaweza. Na tena, wanahistoria na wanafunzi wa Biblia, unajua, mnajikuna vichwa vyenu.

Kwa nini Musa hakuandika majina ya Farao? Kwa hivyo, tuna tarehe ya kufanya kazi nayo. Na hii, naamini, imefanywa kitheolojia. Tena, jina lako ndilo utambulisho wako.

Inakupa msimamo. Na kwa sababu ingawa Farao alikuwa na nguvu nyingi, kiubinadamu, hakuwa na uwezo. Hakuwa na jina.

Hakuwa na nguvu kabisa mbele za Mungu. Kwa hivyo kitheolojia, kuna sababu hiyo. Bado inatuhuzunisha kutamani tungekuwa na jina la kutaja, ingawa.

Sasa, kusini-mashariki mwa Sinai, kuna eneo la kuvutia linaloitwa Serebit el-Khadim. Na hii ni shughuli ya uchimbaji madini ya Misri. Na walikuwa na mahekalu huko pia.

Na hizi zimesomwa. Tovuti hii imesomwa kwa sababu ina picha nyingi, kama hii hapa, zinazoonyesha mpito, kwa mfano, kutoka picha hadi alfabeti. Na hizi zinaonekana kuwa katika alama au michoro 24.

Na, bila shaka, hii labda ilikuwa mchakato wa mageuzi. Kuna mjadala kuhusu wakati hili lilitokea. Lingeweza kutokea katika majumba ya kifalme ya Misri au makansela chini ya Wahykso.

Ingeweza kutokea mapema. Lakini labda ilianza hapa, au mahali kama hapa, ambapo uandishi uliorahisishwa kwa kutumia herufi 28 au 30 pekee badala ya aina mbalimbali za picha, herufi zinazotegemea sauti zaidi badala ya maana, kwa kuonyesha kitu, zinaweza kuwa sehemu ya fumbo la jinsi alfabeti ilivyoundwa. Lakini ni wazi kwamba ilifanywa na Wasemiti, iwe ni Wahykso au wengine.

Na hiyo ilikuwa njia ya, tena, kurahisisha njia yao ya kuwasiliana kwa kuandika. Hii ni kauli maarufu iliyopatikana Erb Yitzhitzard huko Israeli. Wakati wa kipindi cha majaji, unaona alfabeti ikitengenezwa tena hapa.

Unaona maandishi ya awali sana, maandishi ya alfabeti. Ukijua Kiebrania, unaangalia hii na haina maana yoyote. Lakini ni Kiebrania cha mapema sana ambacho

kinategemea, tena, maandishi haya ya alfabeti ya picha yasiyo na msingi ambayo yalipatikana katika eneo hili la uchimbaji madini huko Sinai.

Kwa njia, jambo la kuvutia ni kuonyesha hapa, herufi ya Kiebrania A, au Aleph, ilianza kama taswira ya ng'ombe dume, kisha ikabadilishwa na kupotoshwa na hatimaye ikawa herufi yetu A kwa karne nyingi. Inavutia sana kujifunza mwendelezo wa alfabeti. Kama tulivyosema, akiolojia ya ugeni baada ya Waisraeli kuondoka Misri pia ni tatizo.

Davies, msomi Mwingereza, ameandika kitabu kinachoitwa Njia ya Jangwani na anashughulikia hilo. Hoffmeier, kama mwendelezo wa kitabu chake cha Israeli huko Misri, aliandika kitabu kinachoitwa Israeli ya Kale huko Sinai na anajaribu kujibu maswali kuhusu, kwa mfano, ratiba ya Waisraeli, mahali walipokwenda, mahali pa Mlima Sinai, ambayo tutaelezea kwa muda mfupi tu. Ni vigumu sana kufanya hivyo kwa sababu ya majina kusahaulika na kupotea kwa karne nyingi.

Sasa, taswira ya maeneo, maelezo ya maeneo, na kama unaweza kufuata njia, unaweza kutoa hoja na mapendekezo ya dhana mahali ambapo maeneo haya yalikuwa, na ndivyo inavyofanywa mara nyingi. Hapa kuna picha nzuri ya Rasi ya Sinai, Rasi ya Sinai ya milimani ya kusini. Horebu na Sinai ni majina yaliyotumika mara nyingi katika Agano la Kale na inaonekana ni sawa.

Lakini ukweli ni kwamba, kama kila kitu katika sehemu hii ya mfululizo wa mihadhara, kila kitu hapa kinajadiliwa. Hatuna uhakika. Sasa, ukienda Sinai leo, na tena, nilikuwepo mwezi uliopita, nilipanda mlima, ilikuwa safari ya saa tano, na kupanda mlima hadi kilele cha Jebel Musa, mlima wa Musa, au Mlima Sinai unaodhaniwa kuwa wa kitamaduni.

Niliona jua likichomoza. Ilikuwa mandhari nzuri kutoka juu ya mlima huo, safari ngumu ya kupanda mlima. Niliposhuka, nilitembelea Monasteri ya Mtakatifu Catherine, nikaona mahali kichaka kilipokuwa kikiungua, na nikaona eneo hilo kubwa la Byzantine, ambalo bado lipo baada ya mamia mengi ya miaka.

Lakini je, hapa ndipo mahali? Je, hapa ndipo mahali ambapo Musa alipokea Amri Kumi? Na huenda ikawa. Malkia Helena alidhani ilikuwa katika karne ya nne BK. Lakini ni mamia mangapi ya miaka baada ya tukio hilo? Je, kulikuwa na mtu yeyote pale kumpa taarifa sahihi na sahihi? Hatujui.

Kwa hivyo, kuna wagombea wengine pia wa Sinai. Sasa, moja maarufu, ile ambayo mmeiona au kuisikia, wengi wenu mmeisikia au kuiona kwenye vyombo vya habari au kwenye TV, ni wazo kwamba Mlima Sinai ulikuwa Arabia, haswa mahali panapoitwa Jebel Al-Laz kaskazini mwa Saudi Arabia. Na cha kushangaza, kuna hoja za kuvutia zinazounga mkono tovuti hii.

Kwanza kabisa, tunajua kwamba baba mkwe wa Musa, Yethro, alikuwa kuhani wa Midiani na kwamba Musa alikimbilia Midiani alipokuwa na umri wa miaka 40. Wakati huo, Midiani ilikuwa, napaswa kusema, kaskazini mwa Saudi Arabia, kusini mwa Yordani, eneo la milimani lililoitwa Hejaz. Na kulikuwa na miji.

Huenda hii ilikuwa Midiani ya kale. Lakini pia inaweza kusemwa kwamba Midiani ya kale pia ilienea hadi Rasi ya Sinai yenyewe. Kwa hivyo hiyo pia ni uwezekano.

Kuna, kuna ratiba katika Kitabu cha Hesabu ambayo ilionekana kubishana kwa njia ya hija katika eneo hili huko Transjordan kaskazini mwa Saudi Arabia, badala ya Sinai, kutembelea Mlima Horebu. Frank Moore Cross alitaja hili, na Frank Moore Cross alitambua baadhi ya vipengele chanya vya mtazamo huu wa dhana. Sawa.

Hoja halisi zinazozunguka tovuti hii zina hadithi ya kulisimua, na hii imeandikwa katika kitabu cha Gold of the Exodus. Kwa hivyo, Wamarekani waliingia Saudi Arabia kisiri, wakapiga picha, na, unajua, wakapata kile walichodai kuwa makaburi mengi yanayozunguka Sinai na Sinai yenyewe. Inaonekana kama kilele cha moto hadi kilele cha mlima hapa.

Lakini pia kuna matatizo makubwa. Moja ni muda unaohitajika kutoka mpaka wa Misri hadi Sinai, na siku tatu hazitoshi kufika Sinai au kufika Arabia. Na ya pili ni kuvuka Ghuba ya Aqaba, au Ghuba ya Eilat hapa, ambayo kimsingi ni mtaro.

Ungelazimika kuwa na vifaa vya kupanda milima ili kushuka, hata kama maji yangetoka, na kupanda tena juu. Kama wangeenda hivyo, kuna uwezekano mkubwa, wangelazimika kuzunguka ukingo wa kaskazini wa Ghuba. Hoja kwamba kuna visiwa hapa ambavyo wangeweza kuvuka zinaonekana kukosa imani.

Kwa hivyo, ni nadharia ya kuvutia, na kuna hoja zinazoonekana kuiunga mkono, lakini pia kuna matatizo makubwa pia. Hapa kuna picha ya Jebel Musa na Monasteri ya Mtakatifu Catherine. Inavutia.

Zamani, bila shaka, hii ilikuwa magharibi pori. Hakukuwa na ustaarabu hapa. Ni ukiwa sana leo pia.

Lakini Monasteri ya Mtakatifu Catherine kimsingi ilikuwa ngome, na hakukuwa na lango, kwa kusema, la kuingia. Ilibidi ushushwe na kuinuliwa kwenye kikapu ili upate ufikiaji wa eneo hilo. Leo, bila shaka, hilo limebadilika, lakini ni mahali pa kuvutia sana kutembelea.

Hapa kuna mandhari kutoka juu ya kanisa juu ya Jebel Musa, mandhari iliyo upande wa kusini mwa Sinai. Walipokuwa Sinai, baada ya sheria kutolewa, Musa alijenga hema kama mahali pa Bwana kusafiri na kuishi na watu wake. Hii inavutia kwa sababu ua wa hema na hema vina ulinganifu wa kuvutia na hema za kifalme za Misri

za nasaba ya 19, haswa Ramses II, alipopigana dhidi ya Wahiti huko Kadeshi huko Syria.

Kambi ya Farao ina mpango wa sakafu unaofanana sana au mwonekano kutoka mbali, na labda ndiyo sababu mfalme wa Moabu, Balaki, alifikiri kwamba kulikuwa na Wamisri katika tambarare za Moabu badala ya Waisraeli, kwa sababu aliona hema na maskani na akafikiri kwamba hiyo ilikuwa kambi ya kifalme ya Misri. Kwa hivyo, kuna mambo mengi ya kuvutia kuhusu hilo pia. Hapa kuna kambi ya Ramses II na maskani, sawa sana katika mpangilio wao wa kimsingi.

Madhabahu katika mahali pa juu. Hapa ni mahali pa juu huko Petra, baadaye sana, ni huko Abitian. Hapa ni mapema zaidi huko Megido, labda katika ngazi za mapema za Enzi ya Shaba huko.

Lakini madhabahu iliyokuwa nje ya hema la kukutania, tena, ni tofauti ya hilo na labda inarudia baadhi ya vipengele hivyo kwenye hizo mbili. Eneo moja tunalojua, ambalo kwa uhakika, Waisraeli walipiga kambi kwa ajili ya safari yao ya miaka 40 lilikuwa Kadesh Barnea. Na jina hilo, kwa sababu lilitembelewa mfululizo kwa sababu kulikuwa na chemchemi hapo, Ein Kadesh, au Ein Kedes kwa Kiarabu, linahifadhi jina hilo.

Na kulikuwa na vyombo vya udongo vya Wamidiani kutoka wakati wa Kutoka vilipatikana katika eneo hili. Kwa hivyo huo ni ushuhuda wenye nguvu kwamba hapa ndipo mahali halisi pa Kadeshi Barnea. Iko ndani tu ya mpaka wa Misri, mpaka wa Sinai, ng'ambo ya mpaka wa Israeli.

Lakini ngome ya baadaye ya Enzi ya Chuma, labda mfululizo wake, labda miwili tu, ilichimbuliwa katika miaka ya 1970 na 80 wakati Israeli ilipoiteka Sinai. Ilichapishwa na kuandikwa na Rudolf Cohen. Moshe Dotan aliichimba mapema wakati Israeli ilipoiteka Sinai mwaka wa 1956.

Kwa hivyo, inashangaza sana kwamba tuna mgombea mmoja aliye wazi hapa kwa eneo muhimu la ratiba wakati wa safari, naye ni Kadesh Barnea. Kwa njia, TE Lawrence alitembelea eneo hili na pia akatengeneza mfano au mpango wa juu wa ngome hiyo. Mlima Hori, tena, wakati wa safari hiyo, Haruni alifariki, na gumba hilo jeupe dogo, jengo hilo dogo pale juu, ndilo kilele, kilele cha Mlima Hori, ambapo alizikwa.

Sasa tena, hiyo ni desturi ya baadaye pia, Byzantine, na ni sawa na Jebel Musa. Je, huu ndio Mlima Hori ambapo Haruni alizikwa? Labda, labda sivyo. Hatuwezi kuwa na uhakika.

Sasa, baada ya safari hiyo, wana wa Israeli walisafiri kupitia njia ya jangwani kwa sababu wafalme wa Edomu na Moabu hawakuwaruhusu kuingia kwenye barabara

kuu ya mfalme, njia rahisi zaidi yenye vyanzo vingi vya chakula na maji. Lakini Mfalme Sihoni wa Waamori, aliyetawala kutoka eneo linaloitwa Heshboni, ndiye kilele cha Hisban ya kibiblia, kama inavyoonekana leo, hakuwazuia tu au kukataa kuingia kwao bali alitoka kupigana nao. Nao walipigana vita huko Yahazi na Musa na wana wa Israeli walimshinda au kumshinda Sihoni Mwamori na jeshi lake na kuiteka Heshboni.

Sasa, huu tena ni uhusiano mwingi wa kibinafsi hapa kwa sababu Chuo Kikuu cha Andrews, ninapofanya kazi, kilichimba eneo la Heshbon, kama nilivyosema hapo awali, kwa miaka mingi, hadi hivi karibuni, na kufanya kazi katika eneo hilo kwa misimu mingi. Nilihudumu katika eneo hilo na kufanya kazi kama mwanafunzi na kama mfanyakazi, lakini hatukupata ushahidi wowote thabiti na wazi wa Kipindi cha Shaba cha Mwishoni, wakati wa Musa. Tulipata mabaki na magofu ya ajabu kutoka Kipindi cha Enzi za Kati, kutoka Kipindi cha Agano Jipya, hata kutoka Kipindi cha Agano la Kale, ikijumuisha bwawa kubwa sana la mita 17 kwa 17, ambalo tutaonyesha hapa.

Lakini hakuna chochote kutoka wakati wa Musa. Na hii inaonyesha tena mapungufu ya akiolojia. Wakati mwingine akiolojia haihifadhi kilele ambacho tuna uhakika kabisa kilitokea hapo.

Na tutaelezea hilo tena baada ya muda mfupi. Heshboni ina tabaka 21 zinazotambulika, tabaka za kazi. Na kazi ya mapema zaidi iliyopatikana hapo ni takriban sehemu ya mwisho ya karne ya 13.

Mapema sana Enzi ya Chuma 1 au Shaba ya Mwishoni Mpito wa Mapema wa Enzi ya Chuma 1. Hiyo ina maana kwamba mapema sana katika kipindi cha Waamuzi ndicho tulichokiona. Mapema sana.

Eneo hilo liko katika eneo la kimkakati sana. Liko ukingoni mwa maeneo matatu tofauti, Nchi ya Milima ya Amoni upande wa kaskazini, Mishor upande wa mashariki na kusini, na upande wa magharibi, Arboreum inashuka hadi Bonde la Yordani, kaskazini tu mwa Bahari ya Chumvi. Ina mandhari nzuri sana kutoka kilele cha Heshboni.

Ni mahali pa nguvu kwa sababu una mtazamo mzuri sana wa mashambani yanayozunguka. Hapa kuna Heshboni kama inavyoonekana leo. Inaitwa kuwaambia.

Kwa kweli ni kilele cha kilima. Matabaka yamesongamana sana na ni magumu, lakini inawezekana. Na hatuna uhakika kabisa kwamba kulikuwa na kazi huko wakati wa Kutoka, lakini ilikuwepo.

Hawakuacha vifaa vingi vya akiolojia ili tupate. Na tena, hii ni historia ya Heshboni kuanzia Sihoni, mji wa Waamori, hadi makazi ya Waisraeli. Na kisha karne ya 8 na 6, una sera mbalimbali katika eneo hilo.

Waamoni, Wamoabu, Waisraeli, na pengine kwa muda mfupi, Wayahudi kutoka Yuda walitawala eneo hili. Huu ndio wimbo halisi wa Heshboni katika Hesabu 21. Heshboni imetajwa karibu mara 40 katika Biblia.

Uharibifu wa Heshboni na kushindwa kwa Sihoni pia kunatajwa mara nyingi. Na tena, kwa sababu ya ukumbusho wa kina wa tukio hili, wasomi wa Biblia wanasema, ndio, lingepaswa kutokea. Lingepaswa kutokea.

Sio kitu kilichobuniwa. Kwa hivyo tunawezaje kuelezea hilo? Naam, tukirudi kwenye andiko hili hapa, ukisoma andiko hilo kwa makini, linazungumzia kuhusu Sihoni na Waamori kuja katika nchi hiyo hivi karibuni. Walionekana katika eneo hilo.

Na Mwamori, jina Mwamori linamaanisha mtu wa magharibi. Kwa hivyo tena, watu wa eneo hilo hawakuwajua haswa walikuwa akina nani. Hawakuwa na jina maalum, au lilikuwa jina la jumla tu, mtu wa magharibi.

Waliwashinda Wamoabu na kujitengenezea eneo hadi Mto Arnoni. Kwa hivyo, waliwashinda Wamoabu na kuanzisha ufalme wao. Sasa, ufalme huo haumaanishi kwamba walijenga majumba ya kifalme na mahekalu na nyumba za matofali na chokaa.

Walikuwa wameingia katika eneo hilo hivi karibuni. Wangeweza bado kuishi katika mahema. Na hilo labda linasaidia kuelewa ukosefu wa vitu vilivyopatikana kutoka Kipindi cha Shaba cha mwisho huko Heshboni, kwa sababu labda haikuwa majengo ambayo wana wa Israeli waliharibu, bali mahema.

Na hizo haziachi ushahidi wowote wa akiolojia. Tena, hii ni dhana tu, lakini labda maelezo mazuri ya vifungu hivyo. Baadaye Heshboni ikawa wilaya ya Sulemani.

Na unaweza kuona kichwa hiki cha machela, Ashlar Masonry, ambacho tulikigundua huko Heshboni. Na hiyo inaonekana kuwa ya wakati wa Sulemani. Na Sulemani akafanya Heshboni, kulingana na orodha yake ya wilaya ya utawala, kuwa mji mkuu au mji mkuu wa wilaya ya mojawapo ya wilaya zake.

Kwa hivyo, hii tena inatoa tatizo la Heshboni. Hii ni picha kutoka kilele kinachoangalia kusini na mtazamo wa angani wa eneo hilo. Na hii ni bwawa lile lile, bwawa la mita 17, mwamba uliokatwa moja kwa moja kwenye mwamba ambao tulifanya uchimbaji katika miaka michache iliyopita.

Baadaye, Heshboni huenda ilikuwa eneo la kifalme wakati wa utawala wa Sulemani. Kwa hivyo, kifungu katika Kitabu cha Mhubiri, au samahani, Wimbo Ulio Bora, kinataja kwamba macho ya mpenzi wake, msichana Mshulami, ni kama madimbwi ya Heshboni. Na tulipata bwawa kubwa la kuogelea, bwawa kubwa, karibu na kilele cha

Heshboni, ambalo lingeweza kuwa bwawa la kuogelea mara mbili kwa kuwa lilikuwa katika umbo la pande mbili wakati wa Sulemani.

Lakini kulikuwa na bwawa kubwa la kuogelea hapo wakati wa kipindi cha Agano la Kale. Balaki, mfalme wa Moabu ambaye Musa na watu wa Israeli walishughulika naye, huenda alitawala kutoka eneo hili. Sasa, hili ni jambo la kudanganya kidogo kwa sababu hili ni ngome ya wapigania dini, mahali panapoitwa Al-Karak.

Lakini chini ya ngome hiyo, iliyoharibiwa kabisa, kwa bahati mbaya, na ufalme wa Kilatini walipokuwa wakijenga, kulikuwa na mji mkuu wa Moabu wa Kir haresheth au Kir haheres, majina tofauti yake, ambayo yalikuwa mji mkuu wa Wamoabu, tunadhania, wakati wa Balaki hadi wakati wa ufalme. Al-Karak iko kwenye Bonde la Al-Karak linaloshuka moja kwa moja hadi Bahari ya Chumvi na kutokea mahali pa Sodoma ya Biblia. Hatimaye, tuna Balaamu Mwonaji, na katika Hesabu 22-24, mfalme wa Moabu, Balaki, anamwajiri aina ya mchawi, mtu wa kiroho anayekuja na atamlaani Israeli.

Tena, Moabu yuko juu kwenye uwanda wa juu, labda uwanda wa juu au Mishor ya kibiblia, uwanda wa juu, au uwanda wa Karak au uwanda wa Dabani, mahali fulani huko juu. Na wana wa Israeli chini katika uwanda wa chini, walipiga kambi. Na kwa hivyo anamwajiri mchawi huyu au mwonaji anayelitwa Balaamu kuja kuwalaani watu.

Lakini bila shaka, kama tunavyojua, maneno yote ambayo Balaamu alitoa yalikuwa baraka kwa Israeli kwa sababu Mungu alizungumza kupitia yeye na akasema maneno ambayo Mungu alimpa, ambayo yalimkasirisha sana mfalme wa Moabu. Lakini hiyo ni hadithi nzuri, simulizi nzuri katika Hesabu. Sasa, mnamo 1967, mwanaakiolojia Mholanzi Henk Franken alikuwa akichimba huko Tal Deir al-Ala katika Bonde la Yordani kaskazini mwa Moabu.

Nilitaja hili hapo awali, lakini tulipokuwa tunazungumzia maandishi, lakini nilipata ukuta uliopakwa plasta kwenye hekalu au mahali patakatifu katika jiji hilo ambapo kulikuwa na maandishi juu yake. Na unaweza kuona kipande chake hapa. Unaweza kuona plasta iliyovunjika na wakaiondoa kwa uangalifu ukutani na wakapata maandishi haya hapa, maandishi ya Kiaramu ya mapema sana ya Waamoni kuanzia karne ya tisa hadi ya nane KK.

Inamtaja Balaamu mwonaji kama mtu anayeheshimika. Alikuwa wa wakati mmoja na Musa, si wa kisasa kabisa, bali wa kale sana. Jinsi Balaamu anavyoonyeshwa, ni mtu katika historia ambaye wanamheshimu.

Kwa hivyo, ugunduzi wa ajabu, tena, miaka 55 iliyopita sasa, ambao unathibitisha tena au karibu unaweza kusema unathibitisha kuwepo kwa Balaamu kama mtu wa kihistoria. Kwa hivyo tena, hakuna kitu halisi, hakuna bunduki ya kuvuta sigara hapa.

Lakini ugunduzi baada ya ugunduzi, tena, unatoa ushahidi, ushahidi usio wa moja kwa moja, lakini ushahidi hata hivyo wa uhalisia wa masimulizi haya.

Asante.

Huyu ni Dkt. Jeffrey Houdon katika mafundisho yake kuhusu Akiolojia ya Kibiblia. Huu ni kipindi cha 12, Akiolojia ya Kutoka na Jangwani.